

dr. Vonsik Gyula

IZLÉS ÉS TUDÁS

A műveltség - és benne a tudás - része, eszköze és eredménye annak a folyamatnak, amit az ember emberré válásának nevezünk. Ebben a folyamatban alapvetően kétirányú feladattal van dolgunk. Megismerni önmagunkat, amik vagyunk és amivé lehetünk és megismerni történelmünket, mint a múlt, jelen és jövő egységét. Megismerni önmagunkat annyi, mint az önmagunkban rejlő lehetőségek ismeretében rendezni életünket, önmagunk urának lenni, tudni megkülönböztetni magunkat, tudni a fejlődés törvényszerűségei által teremtett rend elemévé válni, vagyis jelenti a felismert lehetőségek és szükségszerűségek jegyében való cselekvést. Hogy ezt megtehessük, meg kell ismerni azt az utat, ami idáig vezetett, elődeink erőfeszítéseit, azt amit létrehoztak, amibe beleszülettünk és meg kell ismerni a mában levő holnapot, mint lehetségest.

Közismert, hogy az ember elsősorban munkája és megismerő tevékenysége eredményeként válik ki a természetből. Az ember a megismerés folyamatában arra törekszik, hogy megismerje, el-sajátítsa mindazt, amire szüksége van ahhoz, hogy a történelmileg előtte álló feladatokat megoldja. Ez vonatkozik az ember és a természet, az ember és a társadalom kapcsolatára egyaránt. A kérdés csupán az, hol kezdődik a megismerés, mi az első mozzanat ebben a folyamatban. A kérdésre adandó

marxista válasz a gyakorlatot jelölheti meg a megismerés kezdetének. Az ember ezt teszi, amikor szembe helyezkedik a természettel, hogy azt a maga uralma alá rendelje, amikor a társadalmi termelő gyakorlatban nemcsak önmagát, hanem a természetet is reprodukálja, mégpedig univerzálisan. A megismerés eredménye és feltétele is a gyakorlatnak. Éppen ezért a gyakorlat különböző fokán lehet a tudatosságnak attól függően, hogy milyen szinten áll a valóság megismerése, amire a gyakorlat irányul. Minden elért eredmény ebben a folyamatban és minden új célkitűzés egyben a tudás, a képesség és készség állapotát kifejező tényező is, de egyben minden következő lépés kiindulópontja is.

Mi abból indulunk ki, hogy az ember szükségleteinek megfelelően mindenkor igyekszik megismerni azokat a törvényszerűségeket, amelyek őt a természettel és a társadalommal való kapcsolatában meghatározzák, vagyis igyekszik gyakorlati tevékenységének folyamatából kiküszöbölni az esetlegességeket, a véletleneket. Ennek lehetősége és megvalósulása is különböző szinteket öltött a történelem során. A tudatosság társadalmi méreteiben való megjelenésének a feltételét a szocializmus teremti meg azzal, hogy lehetővé, sőt szükségessé teszi az alkotó munkát

Az ember lényegénél fogva arra született, hogy alkotson - mondják igen gyakran. Ez valóban igaz, csupán az a kérdés, mikor alkothat és mikor alkot? Semmi kétség nem férhet ahhoz,

hogyan alkot, amikor új igazságokat fedez fel, elkészít valami mesterművet, tökéletesíti a technikát, amikor erejét, érzéseit és szellemét beleadja valamibe. Ez az embernek nem valami külön és ritkán megjelenő megnyilvánulása, hanem egyszerűen annak jele, hogy az ember ember. Az ember története során mindig új igazságokat, új formákat, új szerszámokat és anyagokat fedezett fel és használt. Ez a folyamat egyben a természettől való elválás folyamatát is jelzi. A szocializmus tehát, amikor az ember emberré válását sietteti, akkor egyben az ember alkotó képességeinek kibontakoztatását is biztosítja, ami viszont szükségessé teszi az erre való állandó készülést, elsősorban tudásemelést.

Az így felfogott tudás feltétele lesz ennek az aktivitásnak, amely aktivitás nyomában teljesebbé válik az emberről szóló ismeretünk is. Ebben az összefüggésben a műveltség tartalma úgy konkretizálódik, hogy beletartozik mindaz is, ami az egyén munkáján túl a világhoz, a társadalomhoz, más emberekhez és önmagához való viszonyát szabályozza, ami e viszonyok megértéséhez és átalakításához szükséges, oly mértékben, ahogy azt az egyénnek a munkamegosztásban és a társadalmi gyakorlatban elfoglalt helye lehetővé és szükségessé teszi. A korszerű műveltség viszont tudományosan megalapozott világképre épül, s ennek megfelelően igényli a tudományos ismereteken nyugvó világnézetet is.

Tudomány és ember

Amikor a marxizmus klasszikusai hangsúlyozták, hogy az áttérés a szocializmusra jelenti az emberiség történetében a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába való ugrást, akkor éppen arra gondoltak, hogy a szocializmus viszonyai teremtik meg először osztálytársadalmi mértékben a szabad, tudatos tevékenység teljes kibontakozásának lehetőségét, a "társadalmiasult ember" uralmát adja, ésszerűen szervezett és áttekinthető társadalmi viszonyai felett, és ugyanakkor a természet felett, s ezáltal maradéktalan emberré válásának, voltaképpen emberi történelmének kezdetét. A marxista filozófia az embert nem egyszerűen a társadalmi termékek egyikének tekinti, hanem olyan önmagát szüntelenül meghaladó lénynek, aki maga alakítja társadalmi viszonyait és önmagát, történelmét, jövőjét. Az ember az egyedüli élőlény, aki célszerű akarattal rendelkezik, aki célra irányuló tevékenységet fejt ki. Közben az ember ezt teszi, képzelőerejével, tudásával minden vonatkozásban - esztétikailag is - megtervezi azt, ami létre kíván hozni.

A tudomány eredményeként az ember, - aki munkája és megismerő tevékenysége révén vált ki a természetből - egyre teljesebb totalitásként helyezkedik szembe a természettel, hogy alárendelje magának, s így a társadalmi termelő-gyakorlatában nemcsak önmagát, hanem környezetét is egyre magasabb szinten reprodukálja, mégpedig univerzálisan. Ezt a folyama-

tot fogjuk fel a természet növekvő humanizálásának, amely folyamatban az ember önmagát valósítja meg környezetében és a környező világ tárgyaiban és önmagát szemléli bennük. Így válik önmaga lényege, és tegyük hozzá történelmi-társadalmi lényege, érzéki szemlélet tárgyává.

Ezért a tudományos világlátás igényét nem a puszta öncélú kíváncsiság teremti meg, hanem az embernek az a - történelmi tapasztalatokon nyugvó és abból kinövő - törekvése, hogy a köznapiságból kiemelkedve, tudása, ismeretei segítségével alapvetően tudatosan átalakítsa, átformálja egész világot, tevékenységét. Közben hangsúlyozzuk, hogy a társadalmi-történelmi tevékenység átalakításában, egyre magasabb szintre emelkedésében természetesen a materiális gyakorlat a meghatározó szerep. Ugyanakkor azt is hozzátesszük, hogy a tudomány, és az ezt magábfoglaló tudás egyre inkább elválaszthatatlan része az ember történetileg formálódó gyakorlatának. A tudomány - és vele együtt a tudás - növekvő szerepének hangsúlyozásánál természetesen nem árt ismételtén kiemelni, hogy azt mindig a gyakorlattal kapcsolatban kell szemlélni, az ember történelemformáló tevékenységének aspektusából. Ha a tudást ebből a szempontból vizsgáljuk, akkor ezt nem tehetjük most sem másként, mint hogy azt vizsgáljuk: mennyire képesek a tömegek megérteni jelenüket - annak objektivitását - megtervezni és megvalósítani jövőjüket. Minél inkább elsajátítják az emberek a tudományos ismereteket, minél inkább válik tudásuk a tudományos ismeretek által megha-

tározottá, annál inkább képesek lesznek megtervezni gondolkodásban létüket. A tudományos tudat, a cél világos ismeretének jegyében lehetővé teszi a tevékenység mindennemű tudatos irányítását. Ez egyaránt érvényes a termelés, a társadalom politikai és a gyakorlat egyéb szféráira.

Korunk sajátossága többek között az is, hogy az emberben rejlő képességek kihasználása most egyértelműen a tudománytól, az ember tudományokban való jártasságától függ. Ma ez a tudományos világlátás szükséglete nem az egyes emberek kapcsán fogalmazódik meg, hanem társadalmi méretekben egyre magasabb szinten minden ember számára. Megfelelni ennek, szertenni a tudományos világlátásra, elsősorban tudományos ismeretek birtoklását jelenti. Az egész művelődési tevékenységünk hatékonysága elsősorban azon mérhető, hogy milyen mértékben alakul ki a társadalmi méretekben ez a fajta tudományos világlátás. Ha nem akarunk vegetálni, ha nem akarjuk "elszenvedni" a társadalmi fejlődés kényszerítő hatását, akkor munkánkat a felismert szükségszerűség jegyében kell végezni. Külön ki kell ebből emelni azt a mozzanatot, amely a változás alapvető lényegét adja, hogy a tapasztalatokon nyugvó ismereteket igen gyors ütemben kell, hogy felváltsa a tudáson, a tudományos megismerésen nyugvó ismeretrendszer. A fejlődés mai üteme, a tudomány növekvő mértéke, az egymás helyére lépő ipari termékek gyors egymásutánisága, az egymást egyre gyorsabban követő szakmaváltások, stb. kényszerhatásával fogalmazzák meg a tapasztalatokhoz, a megszerzett

tudáshoz való új viszonyt, amelynek lényege, hogy a régi tapasztalat és tudás jelentősége rohamosan csökken. Mindent újra és újra meg kell tanulni, ha lépést kívánunk tartani a fejlődéssel, a társadalmi követelményekkel. Az új társadalom művelt embere nemcsak azzal tűnik ki, hogy a kellő szakismereteket elsajátította és gyakorlatban felhasználja, hanem azzal is, hogy tudatában van annak, miért cselekszik és ismeri a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit és irányát. A gazdasági, politikai, tudományos és technikai, esztétikai és erkölcsi haladás ismerete végeredményben olyan emberi szükséglet, amire a világnézet és társadalmi öntudat alapozódik.

A kor, amiben élünk, mint történelmi folyamat, nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszi a nagyobb erkölcsi erőfeszítéseket a tudásfejlesztés lehetőségének kihasználására.

Tudomány és esztétikum

A valóság folyamataiban az igaz, jó és szép lényegében összefüggnek, úgy együttesen határozzák meg a műveltségben a tudományos, az erkölcsös és esztétikai nézeteket, ítéleteket illetve magatartást.

Az ember esztétikumot értő magatartása, a természetben és emberi alkotásokban jelenlévő értékek - szép, tragikus, különös, komikus, stb. - felismerésének készsége az izlés. Ezen belül

a művészeti izlés a művészeti alkotások értékelésének, kiválasztásának képessége. Mit jelent a jó izlés, milyen izlést tekinthetünk jónak? - ez állandó kérdése az izlés nevelésének. A kulturált, fejlett embereknek - rendszerint - különféle esztétikai igényük, különféle izlésük van. E téren nyilvánulnak meg a nevelés és az egyéni élet körülményei, az ember jelleme, kora, vérmérséklete. Az esztétikai megismerés általában a szellemi élet bonyolult területé, ahol nem könnyű eldönteni, mi a jó és mi a rossz. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jó esztétikai izlésnek nincsen kritériuma. Ez ugyanis azzal lenne egyértelmű, hogy nem lehet befolyásolni az izlés nevelését.

A jó izlés feltételezi azt a képességet, hogy megtaláljuk, felfedezzük, megérezzük, értékeljük a mindennapi gyakorlatban a szépet, amivel ez esztétikailag gazdagítja és eggyé forrasztja az embereket. A fejlett izléssel rendelkező termelőnek, vagy zenehallgatónak - a valóban szép hatására olyan esztétikai élményben van része, emlékező képessége olyan feszült állapotba kerül, hogy ismereteinek, benyomásainak, megfigyeléseinek tárházából kiválasztja a legszembeszökőbb, a legvilágosabb tényeket.

A tetszés vagy nem tetszés látszólag teljesen egyéni: mindenkinek személyes joga van ahhoz, hogy izlése szerint válogasson. Az esztétikai tartalmak közt azonban objektívan elemezhető értékkülönbségek vannak. Fejlett izlésűnek pl.

csak azt az embert tarthatjuk, fel tudja ismerni és különbséget tud tenni a valóban esztétikus és a művészet formanyelvét bitorló selejtes alkotások között. A választás finomabb árnyalatai természetesen függnék az egyén életkörülményeitől, élményeitől, jellemétől, életkorától, stb. de elsősorban tudásától. Fejlett izlésnél a tudás örömeiről és a tudáson alapuló élvezetről van szó.

A gyakorlat alkotásaihoz való esztétikai viszony valóságos tartalma elsősorban megköveteli a sokoldalú, mélyreható vizsgálatot. Ez az esztétikai viszony, bár függ a társadalom gazdaság-történeti berendezkedésétől, mégsem határozódik meg általa közvetlenül, hanem olyan alapvető törvénye és sajátossága az emberi tevékenységnek, amely a legkülönbözőbb viszonyokon és áttételeken keresztül jut kifejezésre. Az esztétikai viszony, mivel alkotó tevékenység szintézise, állandóan formálódik, változik, melyen belül meghatározó jelentőséggel bír a munka és a tudatosság, a tudás színvonala.

A valóság vizsgálatánál abból kell kiindulni, hogy az általános egyetemes összefüggésből külön is kiemelhető az igaz és szép kölcsönös viszonya. Közismert, hogy az igaz, a szép és a jó fogalmának sok köze van a modern tudományosság-hoz, sőt az intellektuális erkölcs és magatartás egyenest tudományos ismeretekre és tudományos meggyőződésre alapul. Ha elfogadjuk, hogy a társadalomtudományok a társadalmi és történelmi fejlődés aktív törvényeit tárják fel, akkor az

embernek a valóságához való esztétikai viszonyát, tehát izlését is tudományosan indokolhatjuk. Természetesen nem egy normatív, hanem tudásunknak és körülményeinknek megfelelő viszonyban.

A tudomány és esztétikum kapcsolata, a tudás és izlés viszonya mindig foglalkoztatta az emberiséget. A görög természetfilozófusokat éppen úgy, mint a középkor vagy az újkor nagy gondolkodóit.

A szépség a részek helyes összhangja egymással és az egészszel, - így szólt az egyik ókori meghatározás. A részek itt az egyes hangok, az egész pedig a harmonikus hangzás. Tehát a matematikai összefüggés először két független részt valami egésszé összeilleszthet és ezáltal szépet hozhat létre.

Ez a felfedezés volt az, amely a püthagorasz tanban végrehajtotta az egészen új gondolkodási formákhoz vezető áttörést.

A matematikai struktúrát, nevezetesen a racionális számviszonyt, mint a harmónia forrását fogták fel és ez egyike volt az emberiség történetében egyáltalán végrehajtott legnagyobb horderejű felfedezéseknek. Két hur harmonikus összecsendülése szép hangzást eredményez. Az emberi fül a rezgések révén keletkező nyugtalanság következtében zavarónak érzi a disszónanciát, viszont a harmónia nyugalalmát, a konszónanciát szépnek érzi. A matematikai összefüggés ilymódon a szép

forrása is volt. A szépség tehát összefügg az "Egy" és a "Sok" ősrégi problémájával, amely - annakidején szoros kapcsolatban a "Lét" és a "Keletkezés" problémájával, - a korai görög filozófia középpontjában állott.

A jelenségek tarka sokféleségének megértéséhez többek között azáltal lehet eljutni, hogy olyan egységes összefüggéseket ismerünk fel ebben a sokféleségben, melyek pl. a matematika nyelvén kifejezhetők. Ezzel egyuttal szoros összefüggés jön létre az érthető és a szép között. Mert, ha a szépet úgy ismerjük el, mint a részek egyezését egymással és az egészszel, másfelől pedig, ha a megértés ezen formális összefüggés révén mélyebb lesz, úgy a szép élménye csaknem azonos lesz a megértett, vagy legalább is sejtett összefüggés élményével. Kepler mondja: "geometria est archetypus pulchritudinis mundi". Ezt általánosítva alighanem így fordíthatjuk le: "A matematika a Világ szépségének mintaképe". Keplernek a bolygópályák igen gondos megfigyeléseinek eredményeként sikerül új matematikai formákat felfedeznie és a híres három Kepler-féle törvényt megfogalmaznia. Keplert ezeknél a felfedezéseknél az összefüggések szépsége is vezette, ez már abból is kitűnik, hogy a bolygók napköri keringését egy hur rezgéseivel hasonlította és a különböző bolygópályák harmonikus összhangjáról, a szférák harmoniájáról beszélt és, hogy végül a Világharmóniáról szóló műve befejezésében ebben az örömköltésben tör ki: neked mondom köszönetet, Teremtőnk, azért, hogy Művedben, a szépséget

látnom engeded. Keplert lelke legmélyén meghatotta az, hogy itt egy olyan egészen centrális összefüggésbe ütközött, melyet nem emberek gondoltak ki, és hogy ő volt az első, akinek eme legnagyobb szépségű összefüggés felismerése megadatott.

Természetesen az ókorban két olyan meghatározása volt a szépségnek, melyek bizonyos ellentétben álltak egymással. A két meghatározás közötti ellentét később, különösen a reneszánsz idején játszott nagy szerepet. Az egyik meghatározás úgy jellemzi a szépséget, mint a részek helyes összhangját egymással és az egésszel. A másik meghatározás, a részekre való minden utalás nélkül, úgy jellemezte a szépséget, mint az "Egy" örök fényességének átvilágítását a materiális jelenségen. A szép jelentőségét az igaz felderítése szempontjából mindenkor elismerték és hangsúlyozták. A latin irányelv: "Simplex sigillum veri" - "Az egyszerű az igaz bélyege" nagy betűkkel van felírva a göttingai egyetem fizikai előadótermében, intelemként azok számára, akik ujat akarnak felfedezni; és a másik latin irányelv: "pulchritudo splendor veritatis", "A szépség az igazság ragyogása". Ezt sokszor úgy értelmezik, hogy a kutató az igazságot elsősorban erről a ragyogásról ismeri fel. Természetesen ez nem igaz, mert az igazságnak nem kritériuma a szépség. Az viszont igaz, hogy az igaz és szép nem zárja ki egymást, sőt általában együtt jelennek meg.

Azért volt érdemes egy kicsit idézni az egzakt természettudományoknál, mert a művészetekkel való rokonság itt mutatkozik meg a legvilágosabban és itt vehetjük elejét annak a félreértésnek, amely szerint a tudományban, de különösen a természettudományban és a technikában pontos megfigyelésről és racionális, diszkurzív gondolkodásról lenne szó csupán. Bár az igaz, hogy a racionális gondolkodás és a gondos mérés ugy tartozik a természetkutató munkájához, mint a szobrász munkájához a kalapács és a véső, de ezek szerszámok csupán és nem a munka tartalmát képezik.

Tudományos viléglátás és izlés

A probléma mai vizsgálatakor is elsősorban arra kell válaszolni, hogy a tudományok és a technika, valamint az ehhez kapcsolódó tudományos gondolkodás segíti, vagy hátráltatja az ember és esztétikum kapcsolatának fejlődését. Itt a válasz egyértelműleg pozitív lehet az esztétikum javára. A tudományos gondolkodás gyorsan terjed és az elmélet, valamint a technika gyakorlata nyomán maguknak az esztétikumot hordozó jelenségek köre is jócskán kitágul. A technika szülte új világkép gazdagítja, színesíti a meglévő tájat, azt a valóságot, amire az esztétikum is kapcsolódik. A tudományokban találja meg a művészet is azt az új lehetőséget, amelyet felhasználva képes többet megmutatni a világból, mint eddig. Ahogy a kor emberének művelésében ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni, ugyanúgy ennek másik oldalát is figyelembe kell venni,

vagyis azt, hogy eredményeként változik az esztétikumhoz való viszony is. Azt már tisztáztuk, hogy a széppel is lehet érzelmi és értelmi kapcsolatba kerülni. Az ösztönös-ség szintjén álló ember kapcsolata a széppel csak érzelmi lehet, ösztönösen tetszik vagy nem tetszik valami. A tudatosság alacsony szintjén álló embernél ami számára nem érthető, az elfogadhatatlan. Mivel kevés a tudományos ismeret, így sok lesz az elfogadhatatlan.

A tudományos világlátás növekedése nem marad hatás nélkül az izlésre, mint konkrét viszonyra sem. A tudományos gondolkodás elsajátítása egyben a valóság objektív látásának az elsajátítása is. Mi következik ebből? Elsősorban az, ahogyan erősödik a tudatban az objektív látásmód, úgy válik egyre nagyobb mérvűvé a szubjektív esztétikai élmények kritikai fogadtatása. Pl. a művész alkotása ugyan a valóságon vesz indítást, de a mű nem vonatkozik a valóságra: "önmagában megáll". A tájkép, vagy az arcmás, amint művekben kifejezést nyertek, értéküket és szépségüket nem attól kapják, vajon hasonlítanak-e a modellül szolgáló valósághoz, hanem, hogy hiven fejezik-e ki azt, amit a művész jellemzőnek látott. Ez pedig attól függ, hogy az alkotó hogyan látja a valóságot. A tudományos igazsághoz szokott gondolkodásban nem fogadhatók el kritika nélkül a valóságról alkotott különböző vélemények.

Ez tehát együtt jár azzal, hogy az emberek egyre inkább válogatva választanak, majd azon az alapon, hogy értelmileg is elfogadható, illetve elfogadhatatlan számukra valami.

A magasan fejlett izlés alapvető feltétele az esztétikai ismeretek elsajátítása, olyan értékrend elsajátítása, melynek birtokában az ember meglátja, megérti, elfogadja és megvalósítja az esztétikai értékeket.

Az esztétikai ismereteknek - mint tudományoknak - az elsajátítása lehetővé teszi, hogy az ember meghatározott esztétikai ideál fényében vizsgálja a természetet, a társadalmat, a művészetek alkotásait. Az ember csak így képes a valóság tárgyai és jelenségei között esztétikailag úgy válogatni, hogy döntésében ne az esetlegesség nyomasztó tudata legyen jelen, hanem a tudatosságon alapuló szabad választás.

A tudományos világlátással rendelkező emberre nyugodtabban rá lehet bízni, hogy eldöntse; mit szeret és mit nem, mit fogad el és mit vet el. Pl. a művészetek közötti tájékozódáshoz, a művészetekkel való közvetlen kapcsolathoz vezető út tehát nem ellentéte a tudományos ismeretek növeléséért folyó küzdelemnek. Ezért napjainkban a művészetekkel kapcsolatban a műveltségen belüli nem abszolút csökkenésről kell beszélni, hanem csak arányeltolódásról. Az eddigi konkrét műismeret mellett nagyobb szerepet kell kapni a művészetelméleti ismereteknek, az esztétikának, mint a tudománynak.

Ezért a tudományos világlátás, igény a világ tudományos ismeretére, egyben a szép megismerésének és befogadásának is feltétele. Az esztétika, a művészetelmélet, stb., mint tudomány, megkönnyíti az eligazodást az esztétikum világában is. A tudományos ismeretek lehetővé teszik az önálló ítéletalkotást. Ennek jelentősége különösen nagy, ha a saját korunk valóságának vállalásáról van szó. A tudás birtokában már képes az ember az esztétikai élmények egymáshoz és az élet valóságos tényeihez való viszonyítására. A tudásra szert tett ember már meghatározott értékítéletek alapján dönt, fogad el, vagy vet el valamit. A tudományos világszemlélet talaján álló ember viszonya természetesen megváltozik a művészethez is, de ez a változás pozitív, mert a tudományos ismeretekre szert tett embernél megszűnik a művészetekkel szembeni előítélet, megszűnik a művészetek misztifikálása. A tudományos tartalomra szert tett gondolkodásban megszűnik az idegenkedés, a fenntartás azzal szemben, ami tudatos, ami nem felszínes, ami a lényegre tör. A tudományos gondolat számára az irracionális köde szertefoszlik. Pl. a tudomány és művészetek mai "versenyében" a művészet a maga egyenrangúságát a tudományos világnézet révén biztosíthatja. A művészeti ismeretek korszerűségének, a tudományos-technikai ismeretekkel való sikeres "versenyének" is a legfőbb biztosítója: a művészi ismeretek elméleti igényü elmélyítése.

Éppen ebben van a gyökere annak, hogy a tudományos látásmód elsajátítása változást okoz az esztétikai viszonyban is. Ez a viszonyváltozás természetesen nem jelent valamiféle negatív eredményt, hanem csak arra kell, hogy figyelmeztessen, hogy

ennek a tendenciának jegyében fogalmazhatjuk meg elvárásainkat a tömegek izlés formálásában. Alapvető, amit a tudományos látásmód kialakulásának jelenlegi folyamatában el kell fogadni: ahogyan telitődik egyre inkább tudományos tartalommal az emberek gondolkodása, úgy differencialódik a nagyközönség az esztétikai értékű alkotásoknak megítélésében, befogadásában. A művészetek befogadásában is - az általános esztétikai kulturán túl - végbemegy ez a változás.

Néhány probléma

Az izlés, tudás az ember életében a világ megváltoztatását, a tiszta emberség alapjainak lerakását végzik együtt; csak a lényegyet elkerülő szűkebb perspektívából adódik, ha az ellentmondásokat abszolút értékre emelve, kilátástalannak, embertelennek itélnék meg ezt a kölcsönös viszonyt. Ezért a szükségleteknek megfelelően a tudományosan gondolkodó emberek tömegét kell bátran kinevelni.

A köznapi emberről sokáig azt tartották, hogy annak nem is kell értenie, ami körülötte van, ismeretük nélkül is élhet velük. "Az őserdő lakója holnap gázzal főzhet, villannyal világíthat és szépformájú autón járhat, mert ezek "vannak", tehát rendelkezésére állnak. Rejtélyük nem kell, hogy izgassa őt". Így fogalmazták meg a tudomány és dolgozó ember kapcsolatát néhány évtizeddel ezelőtt.

Igy alakult ki korunk és fejlődésünk egyik sajátos velejárója, hogy az emberek többsége csak élvezi a tudományok gyümölcsét, de maga azt nem érti. Ez annak eredményeként jelenik meg így, hogy a dolgozó emberek nagy többsége történelmi örökségként hozta magával a tudományos ismeretekben való alacsony szintű jártasságot. Ezért csak sejtik, találgatják, mi az ami körülöttük történik, hol itt, hol ott találkoznak valami új, számukra elfogadható jelenséggel, amit nem értenek. Ezért a világ nem érthetőbb lesz számukra, hanem csak jobb, "emberibb", elfogadhatóbb. Történelmileg, a gyakorlatban igazolódott, hogy az emberek élhetnek a dolgokkal és a tudomány vívmányaival anélkül, hogy ismernék azok tudományos mibenlétét. A gazdaság és a technika, a jog és a politika, az állami élet ajándékai az ölnkbe hullanak. Csak meg kell születnie és ezeknek már részese is lett. Mi azonban ebbe nem nyugodhatunk bele. A tudatosság alacsony fokán álló ember valóságglátása lényegében a teljes szubjektivitás jegyében alakul ki. Az ilyen valóságglátás nem terjed túl a szűken vett mindennapi praktikumon. A valóságot ilyen módon szemlélő ember nem azt kérdezi "milyen a világ?", hanem csak az érdekli, hogyan érheti el a napi célkitűzés megvalósítását. A világot tehát úgy "fedezi fel", ahogy itt és most szüksége van rá. A valóság ilyen ismerete azt jelenti pl. a munkásoknál, hogy a gépet csak úgy ismerik, hogy mit kell tenni vele a kívánt termék kívánt mennyiségében és minőségben való előállításához. Azt már nem foglalja magában, hogy a gép miként állítja elő a terméket és az sem, miként lehetne esztétikailag szebbet alkotni. Az ilyen valóságglátás egyet jelent a

földhözköttöttséggel, nem biztosítja az ember szabadságát.

Míg az érzéki mindennapi tapasztalat a világhoz alkalmazkodó rabszolgává teszi az embert, addig a tudomány szuverén urrá emeli, aki a tudományok segítségével összefüggésében láthatja a dolgokat, nem egyszerűen úgy, ahogyan vannak, hanem ahogyan lenniük kellene. Ezért az ész tudományos látásmódja az embert a dolgok mindenértelmű - esztétikai is - átalakítására serkenti - ez az ismeret a cselekvés hatalmas rugója és segítője. A tudomány, az ezen alapuló tudás egy végtelen expanzív erő. Mihelyt ez a tudás első gyermeklépteit próbálgatja, már megmozdítja birtokosa kezét és alakítani kezd, mert ennek birtokában az ember nem éri be azzal, hogy tudásba "felvegye" az egész világot: ő ezt a belső hatalmas erőt, a tudást a külső világra való ráhatásnál alkalmazza: ráönti a gondolatot a fára, a köre, az ércre, társadalomra, mindenre, ami körülötte van és ennek az eredménye: a fejlett társadalom, a fejlett gazdaság, a művészet, a technika, általában a kultúra, stb. - a fejlett ember.

Az izlés és tudás kapcsolatánál természetesen nem szabad végletekbe fordulva ítélkezni. Az izlés fejlődése szervesen összefügg ugyan a tudati szférákkal, összefügg a tudomány-nyal, a tudományos tartalom felépülő tudással és nem szükhethető le csupán a művészetekkel való kapcsolatra, de nem fogható fel csupán tudásfejlesztésként. Ha abból indulunk ki, hogy az izlés kapcsolatban van valamennyi társadalmi tevékenységgel - ugyanugy, mint a tudás is - akkor valamennyi

társadalmi tevékenység formálja is azt.

Amikor most különös hangsúlyt adunk a tudatosságnak, ebben benne van egy meghatározott ideológiai állásfoglalás is. Valamennyi szocializmust megelőző osztálytársadalom megelégedhetett a köznapi tudathoz kapcsolódó spontaneitással, megelégedett azzal, hogy a tömegek a dolgokkal a látszat, a jelenség szintjén kerüljenek kapcsolatba. A polgári izlésnek most nincs szüksége arra, hogy az a lényeghez kapcsolódjon. Az izlés tudatossággal való párosítása egyben ideológiai semlegességének a tagadása is.

Ennek hangsúlyozása természetesen nem ok semmiféle egyoldalúságra, amivel igen gyakran találkozunk napjainkban. Különösen fellelhető a közművelődés gyakorlatában, amikor igen gyakran az értelmet tulhangsúlyozva, a racionalitásra hivatkozva különböző tuzló elképzelések születnek meg. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a harmonikusan fejlett ember kialakításához, kialakulásához nélkülözhetetlenek a művészetek, sőt az ember történelmi fejlődésével ez nem csökken, hanem növekszik. Az izlésnevelés egyik talán a leginkább téves koncepciója abban foglalható össze, hogy az izlésnevelés, nem más, mint tanítás, felvilágosítás. Konkrétan meg kell magyarázni az embereknek, mi a szép, és akkor tudni fogják. Ez a fajta megközelítése a probléma megoldásának éppúgy lehetetlen, mint a vallás agitációval való megszüntetése. Ahogyan a vallás elleni harcnál is a gyökerek felszámolása vezethet csak végleges sikerhez, ugyanúgy az izlésnevelésnek

is megvannak a maga feltételei a felvilágosításon túl, sőt azt megelőzve. Az izlésfejlesztés eszközei között szerepelni kell a társadalmi élet minden jelenségeinek, elsősorban a munkának, életkulturának, az emberi kapcsolatoknak, stb.

Elterjedt vélemény, hogy az esztétikai tartalmakat megismerhetik akár olvasáson, vagy beszéden keresztül, amely pl. a szépről szól, mint egy szemináriumon, vagy előadáson keresztül. Ez tévedés. Mert az igazán szép igénye, "emberiessége" csak a kifinomult érzelmeken keresztül tárul fel. Kifinomult érzelmek és a valódi esztétikai érzék azonban csak az esztétikummal való sokirányú gyakorlati találkozáson keresztül jöhet létre, amelyek régtől fogva formálják, képezik és finomítják már az embert. Ezen belül a műélvezet gyakorlata alkalmas arra, hogy a művészet emberi értékeit hatékonyá tegye.

Ezért a művészi izlés kifejlesztéséhez általában a tudás emelése mellett az értékes művek figyelmes, elmélyedő ismerete, s bizonyos foku tudatos erőfeszítés szükséges. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert az általános szóhasználat különbséget tesz könnyű és nehéz művek közt, s ez azt a téves felfogást sugallja, hogy az értékes művek nem közérthetőek, csak a kevésbé beavatott számára készülnek.

A jelentkező szemléleti probléma megoldásánál nem indulhatunk ki másból, mint a gyakorlatban már igazolt igazságból.

Közismert, hogy ha a látást, hallást, tapintást és az érzékszerveknek azt a kifinomodását, amely a természet meghódítása és az anyag birtokbavétele folyamán történelmileg alakult ki, nem gyakoroljuk minden összefüggésében születéstől egészen a felnőtt korig, akkor ennek eredményeként unott, apatikus automatát, egy olyan lényt kapunk, amely nem igen szolgál rá az ember nevére. Az ember nem léphet vissza az emberré válásának egy alacsonyabb fokára, még akkor sem, ha néha "szeretne". Természetesen az ember nem is akar visszalépni, hiszen attól ember, hogy mindig emberebb ember akar lenni. Most ebben a folyamatban olyan lépések váltak szükségessé és lehetségessé, ami a tudat magasabb szintjéhez kötődik. Ezt kell megtenni.

Nekünk olyan sokoldalú és fejlett izlésre van szükségünk, amely - a művészetekkel együtt - az olvasót és a nézőt is segíti abban, hogy behatoljon a társadalmi élet mélyen gyökerező folyamataiba, hogy öröme teljék a nagy felfedezésekben és tettekben, és ebben az örömben egyesüljön az emberekkel a nagy cél megvalósítása, a szocializmus építése érdekében. Azért van ilyen izlésre szükségünk, hogy a művészet a jövőben az alkotó munkával együtt egyik legbefolyásosabb szószólója legyen a társadalom és a személyiség közötti kapcsolatoknak.